

HOMMAGE ENYEDI GYÖRGY PROFESSZORNAK

Enyedi György (2012) *Városi világ*. Budapest: Akadémiai.

Amikor elhatároztam, hogy ismerttetést írok Enyedi György éppen akkor megjelent új könyvéről, még nem volt szó arról, hogy elmegy, legalábbis én ezt nem akartam elfogadni. Ő ugyan már többször is mondta, de mindig elhárítottam. A könyvbemutató előtt végül is csak abban maradtunk, hogy jó, több könyvet már valószínűleg nem ír, hiszen ez az eddig tudásának (ő legalábbis ezt állította) összefoglalója, de azért tanulmányok még lesznek. Sajnos, nem így történt, a sikeres könyvbemutató után nem sokára végleg elment, orvosi értelemben, mert beteg volt, spirituálisan pedig valószínűleg elfáradt már. De az is lehet, hogy úgy látta: már mindent átadott nekünk, ideje, hogy felnőjünk mi is, a következő, ha nem is az övéhez hasonló nagy generáció, de olyan képzett nemzedék, akiknek tagjai immár maguk is mentorok lehetnek a fiatalok számára.

Bárhogy is van, nem hagyott elvarratlan szálakat. Ebben a könyvben, amit utolsó művének nevezett (s amit, a rá jellemző humorral, nem hatyúdálnak titulált, mert „*a hatyúnak szerfölött ronda a hangja*”) városföldrajzi-urbanisztikai tanulmányait foglalta össze. Az érdeklődő olvasó – beleértve ebbe a szakembereket, az egyetemistákat és a doktoranduszokat –, nem csupán képet kapnak szinte minden fontos, várossal összefüggő kérdésben, hanem egy elképesztő, hatalmas tudásmennyiséggel is találkozhatnak, egy nemzetközileg is kiemelkedő, otthon méltán szeretett és tisztelt tudós könyvéből.

Ez a könyv egyértelműen arra törekszik, hogy valóban összefoglaljon mindent, amit szerzője eddig olvasott, látott, kutatott a világban és Magyarországon, s ezáltal egy általános, átfogó képet adjon a „városi világról”. Amely sokrétű ugyan, és amely történetileg igencsak változó, de amely a nagy folyamatai alapján is leírható. A professzor egyik város, egyik várostérség iránt sem elfogult, nincs kiemelten elemzett térség, az észak- és a latin-amerikai, az európai, az afrikai, az ázsiai, az orosz, a japán és persze a magyar városokról egyaránt ír (pedig tudom, hogy Párizs volt a kedvenc külföldi városa, mert egyszer megkérdeztem tőle, és nem túl hosszú gondolkodás után ez volt a válasza).

Enyedi György többször is kiemeli, hogy célja az általános folyamatok összefoglalása és bemutatása, ezért nem használ mindent alátámasztó, bizonyító statisztikákat, nincsenek statisztikai táblák, könyvében csak néhány alapvető térképet, összegző statisztikai adatot találhatunk. Mégsem mondanám, hogy ez egy elméleti mű, sokkal inkább empirikus, még akkor is, ha nincsenek benne szociológiai jellegű dokumentumok, táblázatok sem, csak a valóságos, empirikusan is érzékelhető folyamatok.

Művében számos irodalmi hivatkozás is megjelenik, amelyek gyakran kritikai jellegűek. S nemcsak a saját szakterületének szakembereivel vitázik, de bírálja a városok (például Budapest) sorsáért felelős szereplőket is. A fővárosi önkormányzatot például azért, mert még mindig hiányzik Budapest jövőbeli európai szerepének megfogalmazása, annak stratégiája (35.). Az urbanisztika művelőit pedig azért, mert „*nem mindig ismerik fel azokat a társadalmi folyamatokat, melyek a rossz lakásviszonyokat, a*

---

¹ Prof. Dr. Szirmai Viktória, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet

városon belüli társadalmi konfliktusokat eredményezik”(37.). Kritikája azonban előremutató, a különböző szakterületek, illetve szakmák együttműködését is támogató, például azzal, amikor azt állítja, hogy az „urbanisztika a várostól nem alkothat egyoldalú képet, a városi térhasználat szempontjait össze kell hangolnia a városszociológia, az ingatlanpiac a várospolitiká, sőt – ez gyakran feledésbe merül – a városlakók szempontjaival” (uo.).

Ez az írásom Párizsban készült, s azt hiszem itt búcsúztam el igazán Enyedi Györgytől. Bevallom, hosszú ideig nem tudtam elolvasni a könyvet, nehéz volt a gondolatait úgy követni, hogy tudtam: nem hívhatom fel többé, hogy ez most milyen jó, vagy éppen vitatható. Mert vitázni is lehetett vele, odafigyelt a másik, az én esetemben a szociológus szempontjaira. Egy ízben, mikor megköszöntem a segítségét valamilyen munkám, vagy éppen közös írásunk, közös könyvünk kapcsán, azt mondta, én is tanultam tőled.

Másképp látom ma már a tér és a társadalom kapcsolatát, mint amikor megismerkedtünk. Akkor az ő véleménye az volt, hogy a lakóhely a társadalmi magatartás legfontosabb változója, nekem viszont az, hogy a társadalmi strukturális helyzet. Az évek alatt közeledett a két vélemény egymáshoz, sokkal komplexebben, egymásra gyakorolt hatásaik alapján elemeztük a tér és a társadalom viszonyát mind ketten. Hogy a felfogásbeli közeledésben volt-e szerepem vagy sem, valójában nem fontos. Ami fontos, hogy Enyedi György – bár közigazdász és geográfus volt, de – első helyet foglalt el azon közigazdászok és geográfusok között, akik erős társadalmi szemlélettel rendelkeztek, akik a teret társadalmi egységként fogták fel, s akik mindig tudták, hogy a területi folyamatok egyben társadalmi folyamatok is. Ezt az is jelzi, hogy amikor a könyvben bemutatja, mi is a város és milyen „arculatokkal” rendelkezik, akkor a földrajzi, közigazdasági, a történeti, a demográfiai, közjogi, közigazgatási, urbanisztikai, természeti, „arcok”, vagyis jellegzetességek mellett a város társadalmi arcát is megismerhetjük. Ebben többek között sorra veszi a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésére kialakított különböző szakmai és ideológiai koncepciókat, miközben vitatja is az urbanisták utópikus elképzeléseit, a neomarxizmus szempontjait, mondván, hogy erre a lényegi társadalmi problémára ők sem tudtak megfelelő válaszokat adni. Valószínűleg azért – s ezt a tények alapján, magam is így gondolom –, mert a „*piacgazdaság természetszerűleg újratermeli az egyenlőtlenségeket*” (32.). Ezek az egyenlőtlenségek – közte a szegregáció is – diszkriminatív jellegük miatt elítélendők, s ma egész Európa ezt is teszi. Miközben messze menően egyetértek a professzorral is abban, hogy a szegregáció nem mindig negatív jelenség. Egy most kiadásra váró tanulmánykötetben (Szirmai – Váradi, 2102.) azt az álláspontot képviselem, amit Enyedi György következő mondata is kifejez: „*Úgy vélem, hogy a szegregáció egyfelől elvlaszt (városnegyedeket), másfelől elősegíti az integrációt (a városnegyedeken belül)*” (33.).

A könyv egyik fő súlypontja az urbanizációs folyamatok, a városnövekedés szakaszainak, azok tudományos előzményeinek bemutatása, amelynek keretében megtudjuk, hogyan lesz a helyi sajátosságokra épülő különböző (közte európai, vagy éppen amerikai) modellekből világmodell, éppen Enyedi munkássága alapján. A világmodellség nála azt jelenti, hogy a jelzett periódusok az egész világon megjelentek, valahonnan, többnyire a fejlett országokból indultak ki, s terjedtek a perifériák, fél-perifériák felé. A világmodellség ideájából egy számunkra igen fontos szempont is következik, nevezetesen az, hogy nincs külön szocialista modell (57.). Ez az utolsó könyv azonban újragondolja a korábbi világmodell összetevőit, mert az önmagát mindig képző, a nagyvilággal szakmai kapcsolatokat folyamatosan ápoló tudós időközben rájött, hogy az 1980-as évek óta, amikor a modellt megalkotta, sok minden megváltozott, új területi, társadalmi és gazdasági folyamatok jelentek meg, főként a globalizáció eredményeként.

Ezért Enyedi kritikailag elemzi és újraértelmezi mind a történeti előzményeket, tehát az elmélete alapját adó holland iskola (van Den Berg) által definiált periódusokat, továbbá saját korábbi világmodelljét is. A holland iskola szerint az urbanizációt a szuburbanizáció, majd a dezurbanizáció és végül a reurbanizáció követi, amelyet a városok megújulásából fakadó tömeges visszaköltözés fogja biztosítani. Ő azonban sem a „reurbanizáció” kifejezésével, sem annak tartalmával, sem a magyarázó folyamatokkal nem értett egyet. A „reurbanizáció kifejezést pontatlannak, sőt félrevezetőnek tartom” – állítja (70.). Szerinte a történelmi városközpontok megújulása, a napi ingázás nehézségei nem okoznak ismét városi tömörülést, nem adják a tömeges visszaköltözést. Véleménye szerint a történelmi belvárosok újraéledése a városi agglomeráción belüli népesség átrendeződését és nem a visszaköltözést hozza magával (70.).

Az újracentralizációról (tehát ebben a kontextusban, nem a reurbanizációról) már korábban is másképp gondolkodott. Az informatika rohamos fejlődése alapján úgy vélte, hogy nagymértékű decentralizáció jön létre a területi szerkezetben. Itt Castellsre is hivatkozik, aki – hasonlóképpen, ahogy Enyedi az 1990-es évek elején –, az informatikai rendszerek fejlődése alapján a szervezeti, irányítói tevékenység decentralizálását prognosztizálta. De a tények mást mutattak, mégpedig azt, hogy a döntési, innovációs funkciók továbbra is nagyvárosokban maradtak, tehát nem decentralizálódtak – magyarázza Enyedi. Saját és Castells koncepciójával kapcsolatban végül azt írja, hogy „tévedtem.” A rá jellemző humorral hozzáteszi, hivatkozva Castellsre: „*legalább jó társaságban tévedtem*” (p. 47).

Az újragondolt negyedik szakasz a globalizált urbanizáció, amely a mai világ új globális gazdasági folyamatait, a kapitalizmus világrendszerének teljes kibontakozását fejezi ki, és amely az eredeti világmodell kimunkálásakor még nem volt teljes hatásában érzékelhető. Ezek a hatások pedig ismételt népességrobbanással jártak. „Az 1990-es évekre, nem prognosztizáltam a nagyvárosok és a megavárosok újabb népességrobbanását” – ismeri el a szerző (58.).

A negyedik szakasz, a globális hatások a világ minden részén megjelennek, azokban a helyeken is, ahol még az első három is érvényesül. De a szakaszok egymás utáni rendje, a földrajzi elterjedés folyamata már megváltozott, specifikálódott.

A gondolkodó, egyben kritikus szerző megemlíti, hogy az elődök igazából nem vizsgálták, hogy milyen lényegi erők hozták létre az urbanizációs ciklusokat (jóllehet ez egy alapvető kérdés, hiszen ez magyarázza meg a történéseket). Ezzel kapcsolatban Enyedi is csupán hipotézist fogalmaz meg. Véleménye szerint a hosszú távú gazdasági ciklusok adják a meghatározó mechanizmusait a modern urbanizációs ciklusok alakulásának (73.).

A könyvet olvasó érdeklődő részletes képet kap az egyes szakaszokról, a városrobbanás, a viszonylagos dekoncentráció, a dezurbanizáció, végül a globalizált urbanizáció jellegzetességeiről, a megjelenés időszakairól, az adott periódusra érvényes gazdasági ciklus sajátosságairól, a kapcsolódó társadalmi szerkezetekről, és a politikai rendszer formáiról. Ezek közül fontosnak tartom kiemelni a társadalmi szerkezeti hatásokat, az első szakasz éles osztályelvű tagozódását, a második szakasz során izmosodó középosztályosodást, a harmadik szakaszban formálódó nem-materiális értékek térhódítását, majd a globális szakasz regionális konfliktusait, éles társadalmi egyenlőtlenségeit.

Az utóbbiakkal kapcsolatban ismét csak tanultam tőle: a Párizs város tudományos tanácsához beadott és elnyert két hónapos kutatási ösztöndíj fő témája a párizsi és a budapesti régió társadalmi polarizációs viszonyainak a vizsgálata, a különbségek és a hasonlóságok feltárása. Az eddigi munka során folyamatosan azzal a kérdéssel szembesültem, hogyan lehet ezt a két nagyon különböző, eltérő méretű és funkciójú – Enyedi terminológiájával élve a 10 milliónál nagyobb párizsi megavárost

(városrégiót), egy fejlett térség valódi globális városát a kelet-közép-európai fél periferián található, budapesti agglomerációval összehasonlítni, akár csak egy tényező, vagyis a társadalmi polarizáció szempontjából is?

Az Enyedi féle világmodell gondolat alapján módosítom van rá, hogy megvédjem saját kutatási célomat, annak relevanciáját. Enyedi György szerint a városi társadalmak szegregációja – vagy éppen a társadalmi polarizációja – éppúgy világjelenség (67.), mint a többi kapcsolódó folyamat, éppúgy megnyilvánul minden térségben, megjelenik mindenhol, mint a városokat leíró többi tényező. Jóllehet különböző formában és mértékben, más és más történelmi tényezők kondicionáltsága alapján, a globális hatások eredője szerint. Ezért lehet csak a fő trendeket – a szerző szavaival élve –, az általánost keresni és egyben tudni; az általános folyamat mögött sok a különbség is, de ez már egy másik kutatás tárgya lehet.

A nemzetközi, azon belül a francia és a magyar városszociológiai, városföldrajzi szakirodalom tanúságtétele szerint a fő társadalmi polarizációs trendek egyértelműen hasonlóak. Hiszen hasonló az európai (közte a párizsi régió) a városközpont (a városmag) kiemelt társadalmi státusa tekintetében (az amerikai modell ettől eltérő, ott a városközpont kisebb társadalmi értéket képvisel, mint az elővárosi sáv). Minthogy hasonló a környék, centrumhoz képest részben alárendelt társadalmi pozíciója, részben markáns differenciáltsága, magas és alacsonyabb társadalmi pozíciójú egységekre történő bomlása (ennek részletes leírását lásd Szirmai V.: *Urban Sprawl in Europe*, 2011, Egedy 2012, Kovács 2012, Kristóf és Megyesi 2012).

A két várostérség magjának, tehát Párizs és Budapest társadalomszerkezeti összevetése egyértelműen releváns, s nem is azért, mert a két település lakossága megközelítően azonos (2009-ben Párizsban 2,2 millió ember élt, Budapesten pedig 2010-ben 1 733 685 fő élt), hanem főként azért, mert mind két város belső társadalmi szabdaltságában erőteljesek a megfelelések. A párizsi *beaux quartiers* megfelelőit a magyar fővárosban is megtaláljuk, ha nem is ugyanabban a tündöklő és gazdag differenciáltságban, mint amilyenek a jó és kedvezőtlenebb negyedek közötti eltérések. És akkor is megtaláljuk, ha a magyar jó városi negyedek lakóinak magyar viszonylatban magas jövedelme meg sem közelíti a másik város jobb negyedeiben élők jövedelmi körülményeit. A megfelelés akkor is megvan, ha a két város jobb negyedeinek ingatlanárjai, valamint ingatlan értékeinek a jellemzőiben elképesztőek a különbségek.

A lényeg azonban az a társadalmi (jövedelmi, szakképzettségbeli) összetételbeli különbség, ami a hazai jobb városrészek és a hátrányos helyzetű városnegyedek között van, s amely empirikusan egyértelműen igazolt (Szirmai 2009).

Enyedi professzor a hasonlóságokat kereste, tette ezt azért, hogy bemutassa a magyar városok, a városi térségek, a hazai urbanizáció európai egyben globális jellegét, amely ugyan éppen a történeti adottságok, a fél-periférikus földrajzi helyzet miatt késleltetett, de egyben követő jellegű. Ő is tudta persze, sőt, maga is megemlítette, hogy a különbségek kutatása is fontos. De ez az utolsó munka mégis főként az általánosra koncentrált, s talán nemcsak a szintézis készítés igénye miatt, hanem azért is, hogy rámutasson, s a fiatalok figyelmét is felhívja arra, hogy legyünk büszkéek az európaiságunkra. De ezt, sajnos, már nem tudjuk tőle megkérdezni, ezért ez az én feltevésem marad csupán.

Párizs, 2012. október 24.

HIVATKOZÁSOK

Egedy T. (2012). Meddig terjeszkedhetnek városaink? *Területi statisztika*. 15. (52.) 2. p. 200-203.

Kovács Z. (2012). Literature: Szirmai V.: Urban sprawl in Europe. *Hungarian Geographical Bulletin* 60 (4) p. 397-402.

Kristóf L. és Megyesi B. (2012). A város diadalmaskodik? *Socio.hu* 1. sz. p. 11-13. Elérhető: http://www.socio.hu/3pdf/2kristof_megy.pdf
[letöltve: 2012-10-24]

Szirmai V. (szerk.) (2009). *A versenyképesség társadalmi tényezői – Hogyan lehetnek a magyar nagyvárostérségek versenyképesebbek?*
Budapest – Pécs: Dialóg – Campus.

Szirmai V. (szerk.) (2011). *Urban sprawl in Europe*. Budapest: Aula.

Szirmai V. – Váradi Zs. (2012). Térbeli-társadalmi elkülönülés és integráció a magyar nagyváros-térségekben. In: Kovách I., Dupcsik Cs., P.Tóth T. és Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum (megjelenés alatt).